

TÜRKOLOJİDE ELEŞTİRİ SORUNLARI

GERHARD DOERFER

Türkiyat Mecmuası 19 (1980), s. 309-334'te Osman F. Sertkaya (aşağıda : S.), Semih Tezcan'ın (aşağıda : T.) "Das uigurische Insadi-Sūtra" (Berlin 1974) başlıklı çalışması üzerine bir eleştiri yayınladı. Başka eleştirmenler (bu arada Saadet Çagatay ve Şinasi Tekin) T.ın çalışmasını çok olumlu değerlendirmişken S. şöyle demektedir : "Insadi-Sūtra bir doktora tezi için biraz fazla yanlışlı ve bâzı izahlarda fazlaca fanteziye kaçılmış bir neşirdir". (Kitap içerisine ekli yapraktan ve önsözden açıkça anlaşıldığı üzere) T.ın çalışması benim denetimimde yapılmış olduğundan, Almanca deyişimiyle ben T.ın Doktorvater'i olduğumdan, bundan da öte bu çalışmayı yüksek bir notla (magna cum laude) değerlendirmiş olduğumdan dolayı S.nın eleştirisi beni de yakından ilgilendirmektedir. Elbette kişisel nedenlerle değil, fakat bu vesileyle Türkolojide eleştiri sorunları üzerine genel nitelikte bazı düşüncelerimi bildirmek olanağı ortaya çıktığı ve bunu gerekli gördüğüm için ben de açıklamada bulunmak istiyorum.

20 kadar noktada S. ayrıntılar üzerinde durarak T.ın çalışmasının değerini düşürmeye uğraşmıştır. Bu, (1121 satırlık Uygurca metin üzerine yapılmış) böyle güç bir çalışmaya göre yüksek bir sayı değildir. Böylece daha ilk bakışta S.nın eleştirisindeki abartma salt sayısal olarak bile kendini belli ediyor. Eleştiri konusu yapılan noktaları tek tek gözden geçirdiğimizde ise bunları şu beş kategoriye ayırıyoruz:

1. S.nın haklı olduğu, T.ın çalışmasını yazdığı sırada doğrusunu bulabileceği noktalar, yani T.ın gerçek yanlışları. Bunlar: 319-322. s.larda gösterilen *taşdar* yerine *destâr*, 324. s.da gösterilen *taş-* yerine *tez-*, yine büyük bir olasılıkla *yol* yerine YWWL = 'ırmak' düzeltmeleridir¹. 326 s.daki düzeltme de iyidir, ancak S.nın çevirisine göre metinde **oyınta* bulunması gerekirdi, söz konusu cümlenin 'sie stürzten in die sehr tiefe mit Unehre versehene Grube' biçiminde sözcüğü sözcüğüne çevrilmesi daha uygun olur.

¹ Eğer T.ın çalışmasını daha esaslı bir biçimde gözden geçirseydi, S. birkaç gerçek yanlış daha bulabilirdi (örn. y'ngwlvq ashında çevriyazıya *yanuloğ* olarak girmeliydi, bunun için krş. T. Insadi-Sūtra 13. s. Yine 88. not hatalıdır : *ük-üş* 'çok', (h)üg- 'yığmak'tan türetilmiş değildir; burada iki ayrı kök söz konusudur. Ne var ki, böyle ayrıntıyla ilgili yanlışlar yüzünden T.ın çalışmasının değerinin azaldığı kamısında değilim.

334. s.da Şükürov'un çalışmasının anımsatılması, yine aynı s.da Orkun'dan yapılan alıntının düzeltilmesi de değerli katkılarıdır.

2. T.ın yorumunun yanlış olduğu, ancak yanlış yoruma çalışmanın yapıldığı sırada bilimsel araştırmaların yeterince ilerlememiş olmasının yol açtığı noktalar. Başka bir deyişle bugün bilinen gereçlerin o sırada T.ın elinde bulunmayışı yüzünden yapılmış yanlışlar². Bu gibi durumları eleştiri konusu yapmak doğru bir davranış değildir: Her araştırmacı yalnız elinde bulunan gereçler üzerinde çalışabilir. Örneklersek, *atak-tı* bugün, 1975'te yayınlanmış okunaklı bir yazmaya göre *adak-takı* okunabilmektedir, - fakat bu T.ın metninde bulunmuyordu. Buna benzer veriler şunlardır: 316. s. ve dev. *arhat* (1975 ve 1978'te yapılmış araştırmalardan bilinmektedir), 317. s. *ıyat* (1976'da yayınlanmış bir metinden bilinmektedir).

3. Birçok noktada S. dizgi yanlışlarını ya da T.ın metni biraz değişik biçimde Almancaya çevirmiş olmasını sanki T. esasa ilişkin yanlışlar yapmış, metni anlamamış gibi ele almıştır (325. s. "Metni anlayamamaktan doğan... yanlışları"). Bu da doğru bir davranış değildir. Örnekler: 314. s.da *m(a)hamat* (dizinde böyle) uzun uzadıya eleştirilmiştir. Oysa bu apaçık ve basit bir dizgi yanlışdır (doğru yazılış T.ın metninde bulunmaktadır). 315. s.da T.ın aynı sözcüğü bir yerde -d-, başka bir yerde de -t- ile yazmış olması eleştirilmiştir; oysa burada d'nin (yani yazımda -d-, söyleyişte -t-) kastedilmiş olduğu açıkça belli olmaktadır. S.nın bu davranışı, hele kendi eleştiri yazısında da dizgi yanlışlarının eksik olmadığı göz önünde tutulunca büsbütün yakışıksız kaçmaktadır. 325. s.da öne sürüldüğüne göre T. *et'özin* biçimini araç durumu olarak yanlış anlamıştır, gerçekte bu 3. kişi iyelik ekinin belirtme durumudur. Ancak, dizine bakınca T.ın metnin bu kısmını pekala doğru anladığı ve *et'özin* biçimini belirtme durumu olarak gösterdiği görülüyor; T. yalnızca biraz serbest bir çeviri vermiştir. S.nın burada önerdiği çeviri 'die Götter beugten ihren Körper' (Tanrılar kendi vücudunu bükerek) Almancada son derece biçimsiz bir söyleyiştir, T.ın seçtiği çeviri ise daha zariftir. 325. s.da eleştirilen *tegzintür-* (T.ın dizisinde doğru olarak 'umkreisen lassen') de buna benzer bir noktadır. 322 s. ve dev.da eleştiri konusu edilen "moşak" = *mozak* için T. bir alıntı yaparak doğru olan *mojak* biçimini göstermiştir, (S.nın gözünden kaçmış).

4. Hiç de S.nın gösterdiği kadar kesin olmayan, tartışmalı noktalar da vardır. 317. s.: *tüke-* mi, yoksa *tük(e)n-* mi okumak gerektiği bir bakıma metnin eskiliği ile ilgili olabilir. Türk dillerini gözden geçirdiğimizde *tüke-* biçiminin daha eski olduğunu görmekteyiz (bugün bu biçim Yeni Uygur

² T.ın sözlü sınavı 27.1.70'te yapılmıştı; çalışma daha 1969'da bitirilmişti; eserin basılması uzun zaman aldı, T.ın bütün gerekli değişiklikleri yapmasına olanak yoktu. Bu çalışmayı T. bugün yapacak olsaydı, kuşkusuz yeni araştırmaları göz önünde tutar ve burada (2)de gösterilen yanlışlardan sakınırdı.

ve Özbek yazı dillerinde bulunmaktadır); eski kaynaklardaki bu biçim Tefsîr/Borovkov'a kadar bilinmektedir³. Aynı kaynakta bu biçim yanında *tüken-* ("tügen-") de ortaya çıkmaktadır, bu Çağatayca ve Kıpçakçada da bilinen bir biçimdir. Ben S.nın okuyuşuna eğilim gösteriyorum, ancak bunun kesin olduğunu söyleyemem. Uygurca metin için T.nın verdiği tarihlendirme (17. yüzyıl) bana inandırıcı görünmektedir, S. da buna karşı bir kanıt ortaya koymuş değildir. Onun, Mongollar dönemi öncesine değin uzanan bir tarihlendirmeyi mümkün kılan "bu ... tarihlenme de bizce en az 3 hattâ 4 asır geriye götürülmelidir" biçimindeki sanısı, özellikle metinde *ége* 'efendi' gibi geç biçimlerin ve Yeni Farsça ödünçlemelerin bulunması yüzünden hiç de olası değildir"⁴. 318. s.: T.nın *éltinser özümüz* 'wenn unser Leben fortdauert' (hayatımız sürdüğünde) biçimindeki çevirisi korunabilir. Kuşkusuz *éltin-* başka yerlerde geçişli eylem olarak bulunmaktadır. Ancak bu biçim aslında dönüşlü, yani geçişsiz eylem olarak da yorumlanabilir. Niçin bu eylem iki anlamlı olmasın? Ve yalnız durumda bulunan *özümüz* nasıl açıklanabilir? S.nın "Herhalde müstensih burada akkuzativ ekini yazmayı unutmuş olmalı" biçimindeki sanısı doyurucu değildir. Hocam Richard Hartmann'ın her zaman söylemiş olduğu gibi "Die Konjektur ist die ultima ratio des Philologen" (Tahminde bulunmak filologun en son çaresidir). İstinsah yanlışları bulunduğu kabul edilerek her şey "açıklanabilir", (yani hiçbir şey açıklanamaz). Buna benzer eleştiri noktaları: 318. s. ve dev. (*çın? çak*), 323. s. (*kışı? kisi?* – böyle geç bir metinde hence *kışı*'nin geçmesi daha akla yakındır, üstelik *kisi* 'kadın' anlamına değil, 'karı, eş' anlamına gelir, burada bir başpiskoposun 100 karısı olduğu söylenmiyor ya?), 323. s. ve dev. (*saklı? çit?* – ikinci anlam Ming sözlüğünde açıkça gösterilmiştir: Çince *fan-li*, bu Rüdenberg No. 111'e göre 'Hecke, Zaun; Grenze' [çit, bahçe parmaklığı; sınır] anlamına gelir. BT I 22.38'de de aynı sözcük hiçbir zorlama gereksizsin 'Einzäunung, Absperrung' [çit, engel] olarak çevrilebilmektedir. Bu konuda Göttingen'de Bay Roth bana yazılı olarak 12.6.1980'de bunun Sanksrit karşılığı olan deyim *āvarana* 'Einhüllung, Verbergen, Eindämmung' (sarma, saklama, seddetme) olduğunu, bu deyim Sanskritte 'Einzäunung, umschliessende Mauer' [çit, çevreleyen duvar] anlamına da geldiğini bildirdi. Sözcüğün Hsüan-Tsang'da geçtiği yer de aynı anlam verilerek kolayca yorumlanabilir, yine AOH 29.200.17'deki *nirvan-niṅ apiḡ yapıḡi açılzun* hiç güçlük çekmeden 'nirvananın seddi ve örtüsü açılsın' biçiminde çevrilebilir; kısacası, T.nın *apiḡ*'ı 'Umzäunung' [çit] olarak yorumlanmasına karşı

³ A. K. Borovkov : Leksika sredneaziatskogo tefsira XII-XIII vv., Moskva 1963. Burada *ulus* gibi Mongolca ödünçlemeler bulunduğuna göre bu tefsir yaklaşık 14. yüzyılda (veya biraz daha geç bir dönemde) yazılmış olmalıdır, (başka belirtiler de bu tarihlendirmeyi desteklemektedir).

⁴ Marcel Erdal : Voice and Case in Old Turkish, Jerusalem 1976, 45 s.da da bu metin "group IV"e, yani en geç Uygurca yazmalar arasına sokulmuştur.

çıkma pek güçtür.) 328. s.: *üşk*, *üks* aslında '(yüksek mevkide bir kişinin) yanında', eski deyişle 'huzurunda' anlamına gelir ve kuşkusuz *üze* <*ür're (burada -r'r-> -rr-> -z- olmuştur) ve *üst* <*üz-t ile aynı kökten, 'üst' anlamına gelen *üz kökünden türemiştir. T.ın verdiği çeviri, metinde "üst" düzeyde birisi söz konusu olduğu için haklıdır. S.ın 330. s.daki (*artnaşiki*, *poşı* - bkz. Clauson, EDPCT 377 -, *kiş(a)tirik*, *hv(i)şdiranç* - i hiçbir zaman yazılmaz!) düzeltme önerilerinin hiçbiri kesin değildir.

5. Yukarıda 4'te ele alınan noktaların çoğunda S.ın değil, T.ın yorumlarını kabul etme eğilimindeyim. Fakat bunlardan öte T.ın okuyuşlarını çok daha uygun bulduğum (*as-/aş-* sorununda olduğu gibi), hatta tek doğru okuyuş saydığım noktalar da bulunmaktadır. Başka türlü söyleyecek olursak, S. birkaç yerde doğruyu yanlış çevirme işini de başarmıştır. 314. s.: *Mhm't* S.ya göre *M(u)h(am)mat* = *Muhammad* olarak anlaşılmalıymış. Ne var ki ilk hecede a, e'nin yazılmaması sık sık görülen alışılmış bir şeydir, u'nun yazılmaması ise hiç alışılmadık bir şeydir. Bu yüzden de sözcüğün salt yazım yönünden bile *Mahmad*, hatta *Mehmed* biçiminde seslendirilmesi yeğlenmelidir. Kaldı ki, sözcük bu biçimiyle birçok Türk dilinde bilinmektedir: Türkiye Tü. *Mehmet/d*, yine örn. Yeni Uygurca (Jarring) *Mehmet* (bunun halk ağza biçimi olduğu açıktır) ~ *Muhammed* (daha çok yazı dilindeki, öğrenim görmüşlerin dilindeki biçim), ayrıca krş. Ligeti, AOH 20, 21 (13 ve 14. belgeler) Uygurca "Maqamat". Yine Mongolcada da (krş. Cleaves, HJAS 16.37) daha çok yazı dilindeki biçim olan "*Muqamad bai-yambar*" yanında sık sık "*Maqmad*" kişi adı bulunmaktadır. Bundan başka S. söz konusu şiirde ma- ile önuyak (Alliteration) bulunduğunu da gözden kaçırmıştır, (Türkçede kullanılan önuyakta yalnızca sözcüklerin ilk ünsüzlerinin aynı olması yeterli değildir. ilk ünsüzden sonraki ünlünün de aynı olması gerekir, bkz. Doerfer, Fundamenta II 866) Söz konusu şiirde: *Mar - M(a)h(a)mat - Maḡanu - Maḡarım* sözcükleri arasında önuyak vardır: *M(u)h(am)mat* okuyuşu ise önuyak için gerekli koşulu sağlamıyor; dolayısıyla *M(a)h(a)mat* okuyuşu büsbütün kesinlik kazanıyor. 319. s.: *aş-* yerine *as-* 'artmak, çoğalmak' okumak gerekirmiş. Oysa *aş-* 'bir dağın, tepenin ötesine geçmek' ve *aş-* 'çoğalmak' sözcüklerinin aynı olduğu açıktır, (kök anlam: 'bir şeyin üzerinden, yükseğinden geçmek'). Bu yüzden yaşayan lehçelerde⁵ bile eylemin '(dağı) aşmak, (ırmağın) bir kıyısından öteki yakasına geçmek' anlamı yanında 'çoğalmak artmak,' anlamı da görülmektedir⁶. 323. s. ve dev.: Sözde *apı-ğ* değil, *abı-ğ* okumak gerekirmiş (yukarıya da bkz.). Gerçekte

⁵ Krş. örn. E. V. Sevortyan : Etimologičeskiy slovar' tyurkskiĥ yazıkov, Moskva 1974, 213. s.

⁶ *aşa*, *aşru* 'çok' biçimleri de -ş-'nin doğruluğu için kanıt sayılabilir, (bkz. Clauson 255b, 264b, eski biçimler böyledir). S.ın okuyuşuna sadece metnin geç bir dönemden kalmış olması - bunu da S. kabul etmiyor - dayanak olabilirdi.

ise durum şudur: Ana Türkçe *-p-, Uygurca -p- olarak korunmuştur, Ana Türkçe (ünlüden sonra gelen) *-b- ise Uygurcada -w- olur, başka türlü söyleyecek olursak, yabancı sözcükler dışında Uygurcada ünlüden sonra -b- hiç bulunmaz. Öyleyse bu tuhaf *abi-* okuyuşu nasıl ortaya çıkmıştır? Bu okuyuş, Brockelmann'ın Maḥmūd al-Kāşğarī yayımından kaynaklanmaktadır, sonraki araştırmacılar ondan bu okuyuşu devralmışlardır (Atalay, Clauson, Röhrborn vb., şimdi de S.) Ancak böyle olması bu okuyuşun yanlışlığını değiştirmez. En çok süreklilik kazanmış bir gelenek bile bir gerçeklik kanıtı değildir. Şunu da göz önünde tutalım: Uygur yazısı da, Kāşğarī'nin kullandığı Arap yazısı da b ile p'yi ayırmaz, Ming sözlüğünde kullanılmış olan Çince çevriyazı da Türkçe sözcüklerdeki bi, bı, pi, pı'yı hep aynı biçimde verir, örn. yalnızca *pi-eul* = bir değil, aynı zamanda *ye-pi-eul-ha*=*yapırğak* yazılmaktadır, orada bulunan *a-pi* hiçbir güçlük olmaksızın *apığ* okunabilir; son olarak Röhrborn'un ⁷ *abi-* maddesinde gösterdiği Brahmi yazısıyla yazısıyla yazılmış *ābhag* bütün bütüne yırtık, yıpranmış bir parça üzerinde bulunmaktadır ve *apı-ğ*'in 2. hecede -a- ile yazılmış olması hiç de beklenen bir durum değildir ⁸. Kısacası S.nın ⁹ savına karşılık T.in (1974) ve Zieme'nin (1975) okuyuşları doğrudur. 325. s.: T'in "*aṇayuk*" okuyuşu gerçekten de doyurucu değildir. çünkü bu okuyuş (eğer tanınamayan yabancı bir sözcükle karşı karşıya değilseniz) ünlü uyumuna aykırı düşer, belki *aṇāyūk* okumak daha iyi olacaktır. S.nın bu sözcüğü *eñge-* '(hayvan kulağını) damgalamak' eyleminden açıklamış olması ise kesinlikle yanlıştır, çünkü böyle bir eylem yoktur, anlaşılan S. bunu *éne-* (Clauson, EDPCT 171) ile karıştırmıştır. Öte yandan aynı sözcüğün T.in Hsüan - Tsang biyografisinde bulunduğunu sanıyorum (s. 120 *angayu* 'ayrıca'). İster istemez bunun *eṇ* 'en, birinci' sözcüğünden bilinen -A- ekiyle bir türetme olabileceği akla gelmektedir. O takdirde anlamı 'birinci olmak, seçkin (iyi) olmak' olabilir. Belki bunu DS 1750 *eñemek* 'iyisini seçmek, ayırmak' ile karşılaştırabiliriz. 326. s.: 'isimsiz'in Uygurca karşılığı **atlığsız* değil, *atsız*'dır (metinlerde de böyle geçer), T.in 'andını tutmayan' biçimindeki yorumu daha uygundur. Metinde birçok "maniheist" özellikler görülmektedir, örn. *kaṃağ* 'bütün', *yalaṇuz*, *kaṃdaşımaz* 'akrabamız', yani a'dan sonra ı değil, a gelmektedir. Buna göre *andlaṃsız* = *andlıksız* da okunabilir, krş. Radloff, Çagatayca *antlık* 'and söz verme'. 333. s.: Burada S. *büğü*'yü *bögü* olarak "düzeltmiş"; Codex Cumanicus ise açıkça *büğü* biçimini gösteriyor, krş. ayrıca TMEN, Nr. 12. 329. s.: Tabii S.nın yazdığı gibi

⁷ Uigurisches Wörterbuch, 1. Lieferung, Wiesbaden 1977, 36. s.

⁸ Bu, *yağ-lığ* yerine *yağ-lağ* 'yağlı' gibi i/i/u/ü dört değişkenli uyumuna giren durumlarla karıştırılmamalıdır. I = i/i ve U = u/ü olduğu zaman durum büsbütün başkadır, bunlar kesinlikle A = a/ä- olamaz. Bu konuda daha çok bilgi WZKM cilt 73'te (1981) yayımlanan "Zum Vokalismus nichtester Silben im Altürkischen" başlıklı makalede bulunmaktadır.

⁹ Şimdiye değin -b- ile okunmuş olan öteki sözcüklerin okunuşu da düzeltilmelidir; söz gelişi *abamu* yerine *ap-amu* okunmalıdır (bu *kap-kara* yapısında bir biçimdir).

yool 'ırmak' değil, *yuul* okunacaktır, bu pek iyi bilinen Türkçe bir sözcüktür (bkz. Clauson EDPCT 917 ve dev.). 332. s.: Burada S.nın 1114. satır ve devamı için önerdiği çeviri kabul edilemez, çünkü onun çevirisine göre bir dörtlükten öteki dörtlüğe aşma (Enjambement) söz konusu olmaktadır. Oysa önuyaklı dörtlükler her zaman kendi içlerinde bir bütün oluştururlar.

S.nın (doğrudan doğruya T.1 ilgilendirmeyen) öteki yanlışları: 309. s.: "Arkeoloji Müzesi" değil, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi" (fakat Uygurca yazmalar orada değil, Etnografya Müzesinde bulunmaktadır); "Pekin Milli Müzesi" değil, "Academia Sinica". 312. s.: Söz konusu Uygurca metin (S.nın iddiasının aksine) bir vinaya (yani rahip sınıfının eğitimini konu alan bir metin) değildir, (bu konuda bkz. Gabain, Fundamenta II 227). 329. s.: "Uigurische Sprachmonumente" değil, "Uigurische Sprachdenkmäler". 330. s.: Bağdâd Arapça değil, Farsça bir sözcüktür, *çasaḳ* okuyuşunu T. aradan geçen zaman içinde bırakmıştır, şimdi *çışık* okumaktadır (bkz. CAJ 19, 1975, 229. s.daki dipnot), Mongolcadaki sözcük *taloi*, *talai* değil, *dalay*'dır (herhalde <**daloy*).

Ayrıntılar üzerine bu kadar yeter. Şimdi sıra S.nın pek can sıkıcı bir açıklamasına geldi. T.nın dizinde kullandığı çevriyazı hakkında S. 332. s.da şöyle yazıyor: "Glossar bölümündeki en büyük hatâ kelimelerin modernize edilmesi olmuştur. İnsadi Sûtra'nın kelime kadrosu metnin transkripsiyonunda gösterilmeyen uzunluklar ve fonetik işâretlerle şişirilerek modern bir dialektoloji metninin kelimeleri haline getirilmiştir... 'Doktora tezine yenilik getirme hevesi' yüzünden yapılan bu davranışın hiç bir ilmî değeri yoktur". 333. s.da *kirtü* yerine *kértö* 'gerçek' yazılması vb. "fantezi şekiller" olarak adlandırılmaktadır. S. başlıca üç şeyi kusurlu bulmaktadır: 1) o/ö'nün ilk hece dışında da çevriyazıda gösterilmiş olması, 2) Ünlü niceliklerinin gösterilmesi, 3) Belirli durumlarda geleneksel i yerine é yazılması. Doğrusunu söylemek gerekirse, türkologlar arasında bunların hiçbiri üzerinde tek bir sözle bile tartışma yapmaya gerek olmamalıydı.

1. Ana Türkçede o/ö'nün ilk hece dışında da var olduğunu benim kuramsal olarak ortaya koymamdan sonra ¹⁰ Sir Gerard Clauson ¹¹ bunu Brahmi yazısıyla yazılmış metinlere dayanarak Eski Türkçe için de kanıtlamıştır. Bir yanda sabit -O- taşıyan eklerin (*art-ök*, *süz-ök* vb.), öte yanda sabit -U- taşıyan eklerin (örn. geniş zaman *karış-ur*, buyruk *kıl-zun* vb.) bulunduğu

¹⁰ Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen (aşağıda: TMEN) I (1963), 11. s. ve dev.

¹¹ TDAY-B 1966, 31-37. s.lar, krş. özellikle 35. s. Şunu da belirtmek gerekir ki, ilk hecede o/ö bulunduğu takdirde u/ü, o/ö ve X (dört değişkenli uyumla = ı/i/u/ü) ayrımı kalkmaktadır.

büyük bir açıklıkla görünmektedir.¹² Brahmi yazısıyla *alqo* 'bütün' yazılmış olan sözcüğün (ünlüleri açık bir biçimde birbirinden ayıran) Tibet yazısında 'al-gro = *alqo*¹³ biçiminde yazılmış olması da tam bir uyum göstermektedir. Demek ki o/ö'nün ilk hece dışında da gerçekten bulunduğu konusunda hiçbir kuşkuya yer yoktur.¹⁴ Hem, ilk hecede pekala bulunabilen o/ö, ilk hece dışında niçin bulunmamış olsun? Bu noktada Clauson, Doerfer ve Röhrborn birleşmektedirler. Olsa olsa, böyle geç bir metinde ilk hece dışındaki o/ö'lerin u/ü'ye dönüşüp dönüşmemiş olduğu sorusuna ortaya atılabilir. Yazık ki geç zamandan kalma ve ünlüleri açık biçimde birbirinden ayıran bir yazıyla yazılmış metinler elde yoktur.

2. Eski Türkçede kısa ve uzun ünlüler arasında ayırım bulunduğu tartışma kabul etmeyecek derecede kesindir.¹⁵ Örnekleyecek olursak, *at* 'at' ile *a:t* 'ad, isim' arasındaki karşıtlık Halaçça, Türkmence, Yakutça ve Karahanlıcada (hem Kâşğari'deki hem de Kutadgu Bilig'teki biçimlerde, bkz. T. Tekin, AOH 20.159) ortaya çıkar; Eski Türkçenin yazımı dahi bu noktada ipucu vermektedir.¹⁶ Demek ki Eski Türkçede *a* ile *a:*, tıpkı *a* ile *o* gibi birbirlerinden ayrı fonemlerdir. Öte yandan, örn. Uygur yazısında *a* ile *a:*'nın ayrılmaması olması hiçbir şey kanıtlamaz: Uygur yazısı ses değerlerini tam olarak göstermez; bu yazı ses değerlerini yalnızca sezdirir. Eski söyleyişte birbirlerinden ayrı oldukları kesin olarak bilinen *k* ile *g*, *o* ile *u* arasında da bu yazıda ayırım yapılmaz. Eğer S. tutarlı olmak isteseydi, onun *köl* ile *kul*'u, *bö:g* 'örümcek' ile *bük* 'çalılık'ı da birbirlerinden ayırmaması gerekirdi. İşte bu yüzden bir Uygurca metinde, sadece pratik nedenlerle *at* 'ad, isim' yazılabilir, fakat dizine bunun doğru aslına uygun biçimi olan *a:t*'in girmesi gerekir. Her türlü dilbilim akımının temel ilkesi: Fonemler birbirinden ayrılmalıdır. Ben, T.ın metinde yalınlaştırılmış bir çevriyazı, dizinde ise ses değerlerini tam olarak

¹² Bir kısım yazmalarda o/ö'den sonra o/ö gelirken bir kısım yazmalarda da o/ö'den sonra u/ü'nün geldiğini belirtmek gerekir, (buna "U lehçesi" adını verebiliriz, örn. E, G, I, K, L, M yazmalarında bu özellik görülür). Fakat bu yüzden örn. *altun* (E, G) biçiminin *alton*'dan gelmiş olması mümkündür. Yine bu yüzden örn. *qayo* 'hangi' (H, L), *qayu* (A, C, E, F, L), *alqo* 'bütün' (I, O) *alqu* (E), *kértö* (A) *kértü* (H) ve benzeri kararsızlıklar ortaya çıkmış olabilir. Bununla birlikte bunların keyfi, rastlantıya bağlı yazımlar olmadığını bir yandan -OK gibi eklerin (örn. *artoğ* A, C, G - yani hem "O lehçeleri"nde hem de G yazmasının dahil olduğu "U lehçe"sinde böyle), öte yandan -Ur, -z *Un* gibi eklerin (örn. "O lehçeleri"ndeki *uht-ur*, *kıl-zun* vb.) bütün yazmalarda aynı biçimde yazılmış olması kanıtlanmaktadır. Daha çok bilgi WZKM'de yayınlanmış olan makalede bulunmaktadır (bkz. 8. dipnot).

¹³ Krş. Clauson : Turkish and Mongolian Studies, London 1962, 97. s. Burada görüldüğü üzere Tibet yazısında bunun dışındaki birçok noktada da Brahmi yazısıyla uyum bulunmaktadır, örn. ta.pyi.nur = tapınur.

¹⁴ Bu, örn. Tıvaca ile Türkiye Türkçesi arasında yapılan bir karşılaştırma ile de kanıtlanabilir, ancak burada bu konuya giremem.

¹⁵ Burada (Halaçça ile Karahanlıcanın karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan) "aranicelik" sorununu ele almak istemiyorum. Clauson ünlü uzunluğunu : ile göstermiştir.

¹⁶ Krş. yazarın TDAY-B 1973-74'teki makalesi, 1-24. s.lar.

gösteren bir çevriyazı kullanmak yolundaki uygulamasını son derece ustaca buldum. Son zamanlarda bilimsel yönden ileri Türk araştırmacılarının da ünlüler arasındaki nicelik karşıtlıklarını kabul etmiş olmaları sevindirici olmuştur.¹⁷

3. i'ye karşı e'nin ayrılması da eskiden beri bilinen bir şeydir. Daha V. Thomsen ve Pelliot bile *it-*, *bir-* değil, *ét-* 'etmek', *bér-* 'vermek' vb. yazmışlardı. Bazı araştırmacıların bugün bile *ét-* (daha doğrusu *é:t-*) ile *it-* biçimlerini neden ayırmadıklarını anlayamıyorum. Bu ayırmayı yalnızca tek yanlı bir geleneğe dayanmaktadır¹⁸, bu da hiçbir dayanak değildir. Bu tuhaf bir durumdur: İstanbullu araştırmacılar yaşadıkları kentten bir kez uzaklaşıp Anadolu'ya girelerse, Anadolu'luların e, é ve i'yi (tıpkı Eski Türkçede olduğu gibi) farklı fonemler olarak kullandıklarını belirleyeceklerdir, yani örneğin: *ét* 'yap! et!' biçimini *et* ('vücuttaki) et' ve *it* 'it, köpek'ten ayırdıklarını görecektir. Bundan da öte, *éd-er* 'eder, yapar' (*it-er* 'iter'e karşı olarak) biçimi bilinen bir kurala göre daha eski biçimin *é:t-er* olduğunu kabul etmemizi gerektirir, T.'in çalışmasında da doğru olan bu biçim gösterilmiştir. Buna karşılık S.'nin savunduğu *it-* 'yapmak' nedir? Bu olsa olsa *é:t-* eyleminin Kazan Tatarcasındaki biçimidir (!). Çünkü uzun ünlülerle kısa ünlüler arasında Eski Türkçede var olan ayırım Kazan Tatarcasında ortadan kalkmış, ayrıca é: (ve ä) > i olmuştur. Demek ki T.'in çevriyazısı değil, S.'nin çevriyazısı bir "dialektoloji metni"ni andırmaktadır.

Ben S.'yi doğru çevriyazı yapma yoluna yöneltebileceğim inancında değilim. Kendisi isterse *itmek* 'etmek' yazmaya devam edebilir. Ancak başka araştırmacılara Kazan Tatarcası lehçe biçimlerini aslına uygun Eski Türkçe biçimler gibi zorla kabul ettirmekten sakınmalıdır.

Öte yandan S.'nin (334. s.) T.'i Arat hakkında önyargılı olmakla, bu yüzden Arat'ı eleştirmiş olmakla kınaması da pek tuhaf kaçmaktadır. Arat'a

¹⁷ Krş. örn. Talât Tekin : Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, B 15, 1975. Ancak şunu belirtmeliyim ki, bence Ana Türkçe ünlü niceliklerini belirlemek için gerçekte yalnız şu dillerden yararlanılabilir : Eski Bolgarca ve Volga Bolgarcası, runik yazıyla ve Uygur yazısıyla yazılmış metinler (ikisi de ancak sınırlı bir derecede), Karahanlıca, Yakutça, Türkmençe, Halaçça, Çuvaşça ve Balkarca (ikisi de ancak sınırlı derecede), Tıvaca. Buna karşılık Kırgızcadaki tek tük ünlü uzunlukları ikincil ödünçlemelere dayanabilir. Benim görüşüme göre öteki dillerden bu konuda hemen hiçbir kanıt getirilemez, yani (bu konuda kısmen T.'den ayrılıyorum) Özbekçe, Batı Anadolu ağızları, Gagauzca, Azerbaycan Türkçesi ağızları, Eski Osmanlıca'nın yazımı, Kazan Tatarcası (Nijniy Novgorod ağzı), Koybalca-Karagaşça, Yeni Uygurca, Brahmi yazısıyla yazılmış metinler, Kıpçakça (Memluk Kıpçakçası) ve İbnü Mühennâ'dan yararlanılmaz. (Kuşkusuz, değişik Türk dillerinde görülen, aslı uzun ünlülerden sonra bazı ünsüzlerin ötümlülüşmesi olayı da uzun ünlülerin belirlenmesi için önemlidir).

¹⁸ Radloff, Brockelmann, Bang - Gabain, Arat - Sertkaya. Doğrusu, Radloff da yaşamının sonunda Thomsen'e hak vererek e'nin i'den ayrılması gerektiğini kabul etmiştir. bkz. Alttürkische Studien V, İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk, St. Petersburg 1911, 427-429. s.lar.

benim kadar T.ın da saygı duyduğunu bilirim. T. sık sık Arat'taki yanlış biçimlere değindiyse, bu sadece onun Arat'ın Eski Türk Şiiri'ni (tıpkı benim gibi) özellikle önemli bir eser saymasından ve Arat'ın bu çalışmasının T.ın doktoraya başlamasından kısa bir süre önce (1965'te) yayınlanmış olmasından ileri gelmektedir. Bu konu çerçevesinde kimin kendi "ilmî objektiflik"teki eksikliğini kanıtlamış olduğuna okuyucu karar versin.

Geleneğe saygı göstermek – gerçekte iyi bir şeydir ama – zararlı bir tutuculuğa da dönüşebilir. Buna bir örnek: S.ın 1979'da pek değerli iki meslektaşımız, Erarslan ve Yüce ile birlikte yayınladığı Kutadgu Bilig İndeksi'nde Arat'ın yanlışlarının çoğu – yalnız e yerine i yazılması değil, özellikle sık sık yuvarlak ünlülerin karıştırılması da – olduğu gibi aktarılmıştır. Burada örn. "öze bkz. üze" gibi düzeltme notları konması ve bütün verilerin doğru biçim altında gösterilmesi gerekirdi. Gelenek eski yanlışları yinelemekten ibaret kalmamalıdır. Ben bütün bu yanlışları bir araya topladım. Kutadgu Bilig'teki doğru okunuşların genel bir ilgi konusu olacağını dikkate alarak, yuvarlak ünlülerle ilgili yanlışların hepsini içine alan bir listeyi burada yayınlamak ve her sözcüğün okunuşunun neden ve nasıl düzeltilmesi gerektiğini de kısaca belirtmek istiyorum. (Bu tür yanlışlardan çoğunun Clauson'un sözlüğünde düzeltilmiş olduğunu da belirtmek gerekir, ancak Clauson Yakutçadan yararlanmamış olduğu için orada hepsi düzeltilmemiştir. Burada ünlü niceliklerini göstermiyorum.)

- budun* doğrusu *bođun*: Saka dilinde *bādünā* ve benzeri, Bailey JRAS 1939.91 (Saka dilinde ā oku ā, o).
- butu* doğrusu *boto*, örn. Kazakçada böyle, Mongolca *botoğan*.
- çoğ* herhalde *çuğ*: Lebedcede benzer biçimde; Teleütçe *çu*: <çuğ, ayrıca Mongolca *çuğ* 'birlikte'
- koğı* doğrusu *kuğı*, Brahmi yazısında *kuğıki* 'alçak' = *kuğıki*, Özbekçe *kuyi*.
- koğki* doğrusu *kuğ(ı)ki*, yukarıya bkz.
- kuşuğ* doğrusu *koşuğ*, fakat sadece dizgi yanlış, çünkü alfabetik sırada yeri doğrudur, *koşuğ* yerine girmiştir.
- kovı* herhalde *kuvi*: Codex Cumanicus *kuv* ve *kuvuh*
- kövrüg* herhalde *küvrüg*, Brahmi yazısıyla böyle yazılmış, Ana Türkçe **kübörgä*.
- kutuz* doğrusu *kotoz*: Kırgızca *kotos*, Mongolcada da buna benzer vb.
- kuzı* doğrusu *kozi*, 273. s.da doğru olan bu biçim verilmiş: Codex Cumanicus *kozi*, yaşayan dillerin çoğunda da böyle (Türkiye Türkçesi *kuzu* benzeşmeye uğramış biçimdir).
- kü-* herhalde *kö-*, Yakutça *küöy*-<*kö*:- 'çevresini sarmak'.
- küy-* doğrusu *köy*-<*kön*-, krş. Türkiye Türkçesi *göyün*-, Halaçça *kö:n-*, *ki:en-* vb. (Bazı Güney Sibiryaya lehçelerinde *küy*- <*köy*-,

- yine aynı lehçelerde *üy* 'ev' < **öy* < *äu* olduğu gibi).
küyür- doğrusu *köyür-*, yukarıya bkz.
oğra- doğrusu *uğra-*, *uğur*'dan : Brahmi yazısında *uğur*, *uğra-*.
oğur doğrusu *uğur*, yukarıya bkz.
öd doğrusu *üđ* : Mongolca *üde*, Brahmi yazısında *üt* = *üd*, Ming Sözlüğünde de (bkz. Ligeti yayını) : Çince "yu" daima Türkçe *ü-* önsesi için kullanılmış, hiçbir zaman *ö-* için kullanılmamıştır ; *ö-* için yalnız "wou" kullanılmıştır, (bu yüzden "*yu-tsch'e*" = *üç* vb. okunmaktadır). Clauson'un göstermiş olduğu yaşayan Türk dillerindeki biçimler bir şey kanıtlayacak nitelikte değildir ve her biri ayrı ayrı açıklanabilir, örn. Tıvaca *öy* 'ay, zaman' eskiden kalma bir sözcük olamaz, çünkü o takdirde *-d*'nin *-t*'ye dönüşmesi gerekirdi, öteki dillerdeki *ö-*'lü biçimlerde ise *öt-* '(zaman) geçmek' eyleminin bulaşma (Kontamination) etkisi bulunabilir.
- ödle* doğrusu *üdle*, yukarıya bkz.
ödlek doğrusu *üdlek*, yukarıya bkz.
ödür- herhalde *üdür-* : Hakasça *üzür-*, belki Türkiye Türkçesi ağız biçimi DD *üyütle-* de ayrı kökten (DS *üğütle-*, *üğürtle-*, *üvütle-*, yanında *öğürtle-*, *övürtle-*, *öyürtle-*)
- ödrüntü* herhalde *üdrüntü*, yukarıya bkz.
öge herhalde *üge*, Mongolcada unvan olarak bu biçimde, Saka dilinde *uga*.
- öklit-* doğrusu *üklit-*, Brahmi yazısında böyle.
öküş doğrusu *üküş*, Brahmi yazısında böyle, Yakutçada da *ügüş*, Şorca *üktü-* < *ükli-*.
- öküşlük* doğrusu *üküşlük*, yukarıya bkz.
ön- doğrusu *ün-* ('bitmek, çıkmak' anlamında), *ü*'yü kanıtlayan birçok biçim arasında krş. Yeni Uygurca *ün-*, Özbekçe *un-*, Halaçça *hün-/hin-*, Brahmi yazısında *ün-*; yaşayan Türk dillerindeki *ö-*'lü biçimler ise yakın anlamlı olan *ör-*'in etkisinde kalmıştır.
- ön-* doğrusu *on-* ya da *un-* ('başarmak', anlamında): Türkiye Türkçesi *on-*; *on-* ~ *oñ-* durumunun açıklanması için bkz. Clauson EDPCT 168b.
- ört-* herhalde *ürt-*, Brahmi yazısında böyle, Halaççada da *ürt-/irt-*, Sagayca *ürt-*; bunun yanında birçok yaşayan dilde *ört-*.
- örünğ* doğrusu *ürünğ*: Halaçça *hürün/hirin*, Yakutça *ürünğ*, Eski Türkçede yalnız dar ünlüler yanında görülen *yürünğ* — *ürünğ* = oku **hürünğ* kararsızlığı da *ü*'yü göstermektedir.
- öt* doğrusu *üt* : Brahmi yazısında *üt*.

- ötle-* doğrusu *üttele-*, yukarıya bkz.
- öze* doğrusu *üze*; Brahmi yazısı ve Yeni Uygurca *üze*, Halaçça *ize*, *üze*, Türkiye Türkçesi de *üzere* vb., yukarıya da bkz.
- özele-* doğrusu *üzele-*, yukarıya bkz.
- sok-* doğrusu *suk-*: Yaşayan doğudaki lehçelerde böyle, Yakutçada da *uk-*.
- suçıt-* doğrusu *soçıt-*; Mongolca *soçi-*, Halaçça *su:oçuk* 'sıçrama' <*so:çt-k.
- sunğkur* doğrusu *soñkor* : Mongolca *soñkor*. (Türkiye Türkçesi *sunkur* ~ *sungur* <Farsça.)
- suyurka-* doğrusu *soyurka-*: Mongolca *soyurğa-*.
- toğ-* doğrusu *tuğ-*: Brahmi yazısı *tuğ-*, yaşayan doğudaki lehçelerin çoğunda da böyle, hatta Osmanlıca öncesinde aynı biçimde, bkz. TDAY-B 1976. 110. Buna karşılık *toğ-* '(toz) yükselmek' başka bir sözcüktür.
- toğar* doğrusu *tuğar*, yukarıya bkz.
- toğul-* doğrusu *tuğul-*, yukarıya bkz.
- tolum* herhalde *tulum*, bkz. Clauson EDPCT 500: Yaşayan birçok doğu lehçesinde böyle, Mongolcada da *tulum*.
- toprak* herhalde *tuprak*, Brahmi yazısında böyle, Halaççada da *turpāk*; öteki yaşayan dillerde çoğu kez *top* 'top' > 'küme' anlam gelişmesi yüzünde bulaşma etkisinde.
- töngül-* doğrusu *tüñül-*, yaşayan doğu lehçelerinde böyle.
- töngdi* belki *tüñül-* gibi bu da *tüñ-* kökünden.
- töngit-* yukarıdaki gibi.
- töngüldür-* doğrusu *tüñüldür-*, yukarıya bkz.
- tudaş* herhalde *tüdeş*, *tü* 'kıl, tüy' kökünden, bkz. Clauson.
- tuğ* belki *toğ*, öteki nedenler yanısıra Codex Cumanicus *tov* biçimine göre; fakat Mongolca *tuğ* ve daha başka nedenlerden dolayı açıkça belirlenemiyor.
- tuğcı* bkz. *tuğ*.
- tuı* doğrusu *toı* : Tacikçe *toti*.
- tüpül-* doğrusu *topul-* Yakutça *tobul-*
- türçi-* doğrusu herhalde *törçi-* (bkz. Clauson), releşme (Rhotazismus) ile *töz* 'kök, asıl'dan türemiş olabilir.
- türlüg* herhalde *törlüg*, Brahmi yazısında böyle.
- tüz* 'asil' doğrusu *töz*, kuzeydoğu lehçelerinin çoğunda hâlâ böyle, Halaçça *ti:ez*.
- tüzün* 'asil' herhalde *tözün*, *töz* kökünden, Brahmi yazısında böyle.
- tüzünlük* herhalde *tözünlük*, yukarıya bkz.
- ulın-* herhalde *olın-*, Halaçça *holun-*
- unur* herhalde *onur*, *on-* kökünden yukarıya bkz.

<i>uri</i>	doğrusu <i>ori</i> 'ses, gürültü' anlamında : Öteki nedenler yanısıra Kuzeydoğu lehçelerinde <i>orla-</i> , ('erkek' anlamında ise <i>uri</i> mı yoksa <i>ori</i> mı olduğu belli değil).
<i>usal</i>	doğrusu <i>osal</i> : Mongolca <i>osa/ol</i> , Kırım Türkçesinde de <i>osan-</i> vb.
<i>usallık</i>	doğrusu <i>osallık</i> , yukarıya bkz.
<i>usan-</i>	doğrusu <i>osan-</i> , yukarıya bkz.
<i>usandur-</i>	doğrusu <i>osandur-</i> , yukarıya bkz.
<i>usayuk</i>	doğrusu <i>osayuk</i> , yukarıya bkz.
<i>uş</i>	doğrusu <i>oş</i> , örn. Özbekçe <i>oşa</i> .
<i>uşun</i>	doğrusu <i>öşün</i> : Kuzeydoğu lehçeleri <i>öjün</i> .
<i>ügür</i>	doğrusu <i>ögür</i> : Kuzeydoğu lehçeleri <i>ö:r</i> , Yakutça <i>üör</i> .
<i>üyük</i>	belki <i>öyük</i> okumak daha uygun olacaktır, Tıvaca <i>öyüg</i> .
<i>yobat-</i>	doğrusu <i>yupat-</i> : Halaçça <i>yup-a-ğ</i> 'yalan', Codex Cumanicus <i>yub-a-n-ğan</i> söz 'yalan'.
<i>yond</i>	doğrusu <i>yund</i> : Brahmi yazısı <i>yunt</i> , DD 1552 <i>yund</i> , <i>yunt</i> .
<i>yumğı</i>	doğrusu <i>yomğı</i> : Yakutça <i>somoğö</i> .
<i>yumıt-</i>	doğrusu <i>yomit-</i> , yukarıya bkz.
<i>yüle-</i>	doğrusu <i>yöle-</i> , 555. s.da doğru olan bu biçim de bulunmaktadır: Güney Sibiryaya lehçelerinde <i>yölö-</i> vb.
<i>yülek</i>	doğrusu <i>yölek</i> , yukarıya bkz; 555. s.da doğru biçim de verilmiştir.

Şimdi, ben bütün bu (ve başka) yanlışlara rağmen Kutadgu Bilig sözlüğü yayımının yine de takdire değer ve işe yarar bir çalışma olduğu kanısındayım. Bu işi bitirmiş olmalarından dolayı da yayımlayanları kutlarım. Bu yanlışlar dolayısıyla, bu çalışmanın "hiç bir ilmî değeri yoktur" gibi bir iddiada bulunmak asla aklıma gelmez. Şimdi genel nitelikte birkaç söz:

"Yeni olan her şey a priori iyi ve doğrudur" ilkesinden hareket eden bir ilericiilik vardır ki, bundan sakınmak gerekir. Bu tür ilericiliğe karşı çıkmak bütününüyle yerinde bir davranıştır. (Ne var ki *é:t-* gibi bir çevriyazıda bu tür bir ilericiilik söz konusu değildir).

Kabul edilmesi gereken bir ilericiilik de vardır : "Yenilikleri sımarım, sonra bunlar arasında doğru bulduklarımı, eğer bunlar eskimiş gelenekleri yıkacak olsalar bile, uygularam".

Kabul edilmesi gereken bir tutuculuk vardır : "Aslında ben yalnız metinleri anlamakla ilgileniyorum. Okuyuşumun basit olduğunu ve bu yüzden yanlış olabileceğini de kabul ederim, ne var ki ben bu işlere karışmıyorum". (Bu tür tutuculuğun akıllıca yanı pek alçakgönüllü oluşundandır).

Sakınılması gereken bir tutuculuk da vardır : "Yeni olan her şey a priori kötü ve yanlıştır. Yeniliğin yanlış olduğunu ve niçin yanlış olduğunu kanıtlamam da gerekmez. Sadece 'şişirilmiş' ve 'hiç bir ilmî değeri yoktur' diye damgalamam yeter".

Eleştiri yazıları hangi ilkelere bağlı kalmalıdır?

1. Yanlışların hepsi açıkça gösterilmelidir. Ancak bu yapılırken esasa ilişkin yanlışlarla dizgi yanlışları, kaçınılabılır yanlışlarla araştırmaların durumuna bağlı olan kaçınılmaz yanlışlar, apaçık yanlışlarla belki yanlış olduğu sanılan şeyler birbirinden ayrılmalıdır.

2. Bu sırada "In dubio pro reo" (kuşkulu durumlarda sanık lehine)¹⁹ ilkesine uymak gerekir. Dürüstlük elden bırakılmamalıdır. Kuşku uyandıran durumlarda yanlış olduğu sanılan birkaç noktaya dokunmamak daha iyidir.

3. "Fantezi", "hiç bir ilmî değeri yoktur" gibi toptan yargılardan ve karalayıcı deyimlerden sakınmak gerekir.

4. Bir çalışmanın üstün nitelikleri, gelişmeye katkıda bulunan yönleri de gösterilmelidir. Bununla elbette dalkavukluk yapılsın demek istemiyorum, dalkavukluk yapmak kolaydır. Ama yalnızca ayrıntıyla ilgili yanlışları göstermek de kolaydır. Bir eleştirmecinin zekâsı, olgunluğu, dürüstlüğü, kısacası onun bilimsel ruhu, değerlendirdiği çalışmanın üstün yönlerini terazinin bir kefesine, eksikliklerini de öbür kefesine koyup tartmasından, o çalışmanın ilgili bilim dalına getirdiği gelişmeyi kabul ve takdir etmesinden kendini belli eder. Nedenleri belirtilerek yapılmış bir övgü dalkavukluktan da, dar görüşlü ayrıntı eleştirisinden de daha güçtür. Eleştiri yazısı yazmak bütün bilimsel çalışmalar arasında en kolay olanı değil, tersine en güç olanıdır.

5. En iyisi daha önce karşılaştırılabilir nitelikte bir çalışmayı gerçekleştirmiş olan bir kişinin eleştiri yapmasıdır²⁰. Eğer eleştirenin eleştirdiği çalışmayla karşılaştırılabilecek bir çalışması yoksa, çok daha ölçülü, ihtiyatlı davranması uygun olur. Bu gibi durumlarda yukarıda (2) ve (3)te belirtilen ilkelere daha da kesin biçimde uymak gerekir.

Son olarak şunu söylemek isterim : Bay Dr. S.yı İstanbul'da nazik ve zeki bir meslektaş olarak tanıdım. Çalışmalarının birçoğunu takdir ederim, kendisi kuşkusuz yetenekli ve becerikli genç bir bilim adamıdır. Herkes bir defa yanlış yapabilir, yani sonradan (sakince düşündükten sonra) pişmanlık duyacağı, keşke yazmasaydım diyeceği bir yazı yazabilir. İşte şimdi S. da bu tecrübeyi edinmiş oldu. Onun bundan ders alacağını ve bu hususta edineceği tek tecrübenin bundan ibaret kalacağını umalım. Kendisine iyilikler diler, bundan sonra da "Her şeyin yenisi²¹, dostun eskisi" atasözü gereğince onu arkadaşım sayacağımı belirtmek isterim.

¹⁹ Suçluluğu gösteren kesin kanıt bulunmadığında yargıcın sanık lehine karar vereceğini bildiren eski Roma hukuk ilkesi.

²⁰ S. da (T. gibi) iki büyük Eski Türkçe metin yayımlanmış mıdır? Bu eleştiri yapıldığı sırada bir doçentlik tezi var mıydı? Sırası gelmişken : S.nın dolaylı olarak eleştirdiği ben ordinaryüs profesörüm.

²¹ Özellikle türkoloji araştırmalarımda!